

OCTAVI AGUILERA

LA CRÍTICA, "CONTROL DE QUALITAT"
DELS PRODUCTES CULTURALS

1. Introducció

Com es deduirà del mateix enunciat d'aquesta ponència —**La crítica, "control de qualitat" dels productes culturals**—, he de fer d'entrada un acte de fe en la crítica periodística. Em poso del bàndol dels qui la consideren positiva —és més, necessària—, potser pel fet que un dels treballs periodístics que m'han ocupat més anys sigui precisament l'exercici de la crítica, i ja se sap que conèixer és estimar, tant com estimar és conèixer. Es tracta d'un gènere periodístic que té, valgui la paradoxa, molt mala premsa. De sempre han estat moltes les persones que han considerat el crític com una persona malhumorada, llepafils, quan no un fracassat en l'activitat sobre la que precisament escriu, la qual cosa el mou a destil·lar rancúnia i enveja que llença contra aquells que han aconseguit el que ell volia. No em detendré aquí en els molts atacs i desprecis de què han estat objecte el crítics i la crítica en general, perquè tots vostès recordaran algun cas. Contaré, per citar un exemple, una sola anècdota. En una ocasió es comentaven davant de Sacha Guitry, l'esperejant comediògraf francès, les peripècies d'un jove dramaturg, les obres del qual no agradaven, però en el que alguns descobrien excel·lents qualitats per a la crítica. "Jo crec —va dir algú— que si no triomfa com autor, pot aspirar a ser un bon crític". Respongué Sacha Guitry vivament: "En efecte. Igual que d'un vi dolent es pot aconseguir un bon vinagre". Però aquest despreci i aquesta desconfiança cap els crítics no venen tan sols per part dels criticats, sinó

que molta gent que en teoria hauria de ser neutral —ja que no són ni crítics ni artistes— veuen també amb mals ulls aquests homes que es dediquen professionalment a emetre "reseñas valorativas de una obra humana —literaria o artística—, de un espectáculo" (1).

En citar aquestes paraules de Gonzalo Martín Vivaldi, insisteixo en que em refereixo exclusivament a aquesta secció especialitzada del periodisme, amb independència de que tots els gèneres periodístics —sobretot els que pertanyen al **comment**, al comentari— siguin més o menys crítics. És a dir, a aquesta secció que interpreta i valora aquells sectors del quefer humà que, una vegada exposats al públic, requereixen l'oportú judici d'un "expert".

La crítica és, doncs, un judici. L'etimologia ens dirà que el vocable **crític** procedeix del llatí **criticus**, que a la vegada té el seu origen en el grec **kritikos**, que significa el qui jutja o el qui decideix. Segons aquesta derivació semàntica, criticar equival a jutjar. "La crítica es un juicio y, desde el punto de vista informativo, un juicio difundido, hecho público, publicado. El juicio crítico es una conclusión o resolución con efecto social que no se diferencia, desde el punto de vista lógico y metodológico, del juicio de los jueces", diu Rosa Maria García Sanz (2).

2. Però, què és el crític?

Aquesta postura meva davant la crítica, aquest posicionament com dirien ara, pot en realitat enllaçar amb el naixement mateix de la seva aparició als periòdics. Ja el 1751, Gotthold Lessing (3), en introduir la publicació de la crítica als periòdics, atribueix a la crítica un valor de judici madur i responsable al servei de l'art i basat en un coneixement tècnic molt complet. Comença així la història de la crítica —periodística, insisteixo— que oposa el seu judici al de l'artista, a l'obra d'art, no segons uns gustos personals, sinó segons unes regles objectives, rigoroses. Però encara dins d'aquests rigors molt propis del segle XVIII, Lessing creu així mateix que la crítica serveix també com a consellera de l'artista, a qui no es deu abandonar a la preocupació de treballar pel seu compte i risc. Demana que, a més del profund coneixement de la matèria, el crític comparteixi el sentiment de l'artista i s'oposa a la idea del crític com un jutge sever que no sigui capaç de compartir l'embriaguesa de l'artista. És a dir, Lessing creu que criticar no és censurar. Com ha escrit Luisa Santamaría, la crítica és "el juicio de una cosa con valoración positiva o negativa, pero criticar no es **censurar**. La censura es la crítica de la parte negativa de algo. La crítica debe destacar tanto lo positivo como lo negativo" (4). O dit d'una altra forma, el comportament crític és paradigmàtic, d'on ressalta un atribut de perfectibilitat atribuïble a l'objecte comparat amb el model al que es remet el judici valoratiu. D'aquesta manera, l'estimació del que és (objecte criticat) s'il·lumina amb el preconcepte del que **deuria ser** o **pot ser** (model, arquetipus) (5).

No faré un recorregut històric des d'aquest punt inicial de Lessing, però

vull insistir en quelcom que em sembla decisiu: el primer mòbil de la crítica és l'amor. Ja he dit al principi que conèixer és estimar, tant com estimar és conèixer. I sempre tinc present la comparació de José Ortega y Gasset quan afirmava que els crítics poden ser amants o simplement institutius. És evident que mal crític serà aquell que es limiti a ser una institutiu, de gest aspre i sever. El crític ha de ser un amant, un enamorat de l'art sobre el que opina. Per l'amor, la crítica comprèn, coneix, es fa fecunda. Cal exigir allò que Mariano del Pozo ha anomenat "adhesió emocional" (6) o desitjar que es compleixi aquella "aventura de l'ànima entre les obres mestres" de què parlava Anatole France, capdavanter de l'anomenat mètode impressionista (7).

Els impressionistes, els crítics del mètode impressionista, són precisament els exemples tal vegada més clars de que la crítica pot també convertir-se en una obra marginal de creació, i no limitar-se a una mena de caça de la badada d'alçada. El crític és, de seu, un creador literari, com ho han estat els gran crítics, tals com, per citar només espanyols, Clarín, Menéndez Pelayo, Eugeni d'Ors, el citat Ortega y Gasset, Ricardo Gullón, mort no fa molt ... I són creadors no perquè tinguin obres de les anomenades de creació, a més de la crítica, sinó perquè aquesta és ja creació, bé que recolzada en una obra artística aliena. El crític valora en el sentit més profund, fins el punt que pot arribar a descobrir-li al propi criticat el que hi ha a la seva obra. L'artista genial ignora molts cops el que ha posat a la seva obra (per això mateix és genial). La gran tasca de la crítica és descobrir, crear a la vegada com seqüela de l'obra d'art, i al voltant d'ella, les conseqüències, el que suggereix (8). Theodor W. Adorno, parlant sobre la crítica musical, arribà a dir: "La crítica legítima ha d'avançar-se a les obres que ella critica: pràcticament ha d'inventar les obres que sigui capaç de criticar. I si és suficientment productiva, ben segur hi haurà compositors que escriguin tals obres" (9). I un crític literari actual, Miguel García-Posada, a un article publicat a un diari nacional fa uns mesos, ha afirmat que "la oposición entre críticos y creadores es falsa de raíz. El crítico, el verdadero crítico, ama la poesía, ama la literatura" (10). Vull subratllar el fet de que torni a aparèixer, altre cop, el verb estimar, que em sembla inseparable del seu company de conjugació, criticar. I és que, com ha escrit Iván Tubau, "el que sabe, sabe que la cultura no es un vocabulario sino una sintaxis, que hay que sentirla como se siente el sexo y gustarla como se gusta un vino, que ha de ser excitante y plácida como el amor" (11).

Amor, amant, jutge sever ... És que el crític ha de engronsar-se en un d'aquests dos extrems? La resposta —o la meua resposta, almenys— és que el crític ha de ser, davant de tot, periodista. Això és, ha de procurar mantenir un equilibri, un altre d'aquests equilibris tal volta impossibles que esquiten el camí de la nostra professió. Aquest pressupost de que el crític informa en primer lloc ja el veié Nicolás González Ruiz en aquella antiga i pionera **Enciclopedia del Periodismo** de Noguer, quan establia les quatre condicions generals que són comunes a totes les especialitats de crítica. Deia González Ruiz:

a) La crítica en el periódico ha de ser fielmente informativa como primera condición.

b) Ha de responder en sus juicios a una preceptiva o a un criterio elaborado del crítico de manera que no quede a merced del impresionismo o del humor del momento.

c) Ha de ser positiva, ante todo, resaltando los valores de este orden, y después, por contraste, los negativos.

d) Ha de ejercerse con ecuanimidad de tono y absoluto respeto a las personas y desarrollarse con estilo preciso y ágil (12).

També Gonzalo Martín Vivaldi, entre les condicions que ha de reunir la crítica per complir científicament la seva comesa, inclou la de que "ha de ser fielment informativa". I afegeix que el lector vol saber si alló que es critica és bo o dolent i per què. Els comentaris erudits sobren a la crítica. La crítica científica ha de ser també demostrativa, sense caure en la pretensió matemàtica. En el món de l'esperit hi ha molts pocs valors absoluts (13).

Un altre autor, Llorenç Gomis, es manifesta en aquesta mateixa línia quan assegura que "la crítica en un medio de comunicación, aunque como crítica tiene la función de enjuiciar y valorar la obra, tiene también un carácter informativo, descriptivo, orientador". "La crítica —afegeix— da noticia de la obra, la sitúa entre las demás de un autor a quien a menudo hay también que presentar, describe el tema —no el argumento— y examina el estilo (14).

Aquest tipus de crític/periodista respondria a la primera de les quatre classes de crítics que establí el poeta i dramaturg anglo-nordamericà Thomas S. Eliot, que són: el professional, el de bon gust, l'acadèmic-teòric i el poeta. El famós autor de **Four Quartets** diu que el crític professional és aquell la crítica del qual es la seva principal activitat pública, si no l'única (15).

3. *Funció de la crítica als nostres dies*

Parlo de productes culturals i de control de qualitat. Potser algú pensi que trasllado sense raó les creacions artístiques i els estudis propis de les anomenades ciències de l'esperit al camp de la impersonal i atabuixant producció industrial. Crec, no obstant, que des de les darreres dècades del nostre segle, els estudis sociològics s'han dedicat preferentment a analitzar l'impacte dels fenòmens propis de la societat industrial de masses sobre les manifestacions de l'esperit, i viceversa. No és precís recordar la inacabable literatura que s'ha publicat entorn a l'anomenada cultura de masses, inclòs Umberto Eco i els seus apocalíptics i integrats, i els efectes socials dels missatges dels mitjans de comunicació de masses, les funcions i disfuncions dels **mass media**.

No em sembla gratuït, per tant, parlar de productes culturals referint-nos a les manifestacions i creacions literàries i artístiques, si entenem per producte tot el comptable i objectivable: un llibre, un quadre, una cançó, una pel·lícula ..., i per cultural, tot el que s'origina en la investigació i

aspira a ser creació. Sabem, per una altra part, que no és distinta la massa fanàtica que omple un estadi en un concert de la massa lectora que esgota l'oferta literària llençada per **spots** de la televisió. Però ni tan sols les minories més elitistes que defugen el comerç i es refugien en publicacions **underground** o de caràcter quasi secret estàn fora de perill, doncs no adquireixen valor en el panorama intel·lectual més que per contrast i oposició al mercat. Luisa Castro ha escrit molt recentment: "Desde el descubrimiento de la imprenta, y después, con la revolución industrial, sería una ingenuidad pensar que algunos de estos productos (es referix a les creacions literàries i artístiques) están fuera del mercado y otros de lleno en él. Todos nos movemos, consciente o inconscientemente, dentro de la ley de oferta y de demanda pública" (16).

En quant al món cultural es refereix, doncs, la societat consumista ve a eixamplar enormement el camp de la producció, per quant eixampla enormement el públic potencial dels productes culturals. I, com a conseqüència d'això, també s'eixampla enormement el públic del crític, que es converteix en un suport indispensable per ajudar a triar. Davant l'allau de productes culturals que avui dia invadeixen els mercats de consumidors, no queda més remei que cercar guia i consell. Limitant-nos com exemple al camp literari, sabem tots que el ritme d'aparició de nous títols és tan frenètic que molts cops pràcticament no dóna temps que un llibre s'exposi als mostradors. Els llibreters, si no es tracta d'obres de consulta o **best-sellers**, o no l'exposen o l'exposen pocs dies, doncs s'ha de fer lloc als que segueixen.

Posades així les coses, no li resta més remei al consumidor d'aquest tipus de productes que cercar l'ajut, el consell, dels periodistes i dels crítics. El primer element periodístic de la crítica és el seu nexa amb el fet noticable, i el segon es desprèn de la seva funció orientadora. El lector de la crítica ha de saber, primer de tot, si val la pena comprar tal llibre, o "perdre" el seu temps i els seus diners, veient una obra de teatre o una pel·lícula. D'aquí que el crític, o cronista (17), ha de tenir sempre present que escriu per a persones que no han llegit el llibre o vist l'obra de teatre o la pel·lícula, però que tenen la intenció i tal volta el desig de fer-ho si val la pena, segons els consells del Comité de Periodisme Modern. En concret, és aquest el primer d'una sèrie de quatre consells que donà dit Committee on Modern Journalism. Els altres són els següents:

2. El crític o cronista haurà de tenir present que escriu per a persones que han llegit el llibre o vist l'obra de teatre i desitgen comparar les seves reaccions i opinions amb les del cronista o crític.

3. Persones que probablement no llegiran el llibre ni veuran l'obra de teatre, però que volen saber alguna cosa damunt d'ells, a fi de no semblar "ignorants" quan parlin amb els amics, i d'aquesta manera donar la impressió de que estan al corrent dels últims llibres i obres de teatre.

4. Persones que llegeixen dites cròniques per obtenir informació o plaer, o amb fins culturals (18).

D'aquests consells pot extreure's el caràcter també didàctic de les crítiques.

El crític informa, orienta, jutja i —ara un altre encàrrec a afegir— educa. Educa en tant en quant ajuda a comprendre l'obra d'art, a l'artista. Fa de mitjançer entre artista i públic. Edward Albee, l'autor de peces teatrals tan famoses com **El conte del Zoo**, **El somni americà** i **¿Qui tem a Virginia Woolf?**, deia que el crític conscient haurà d'esforçar-se per ajudar a que l'escriptor i el públic es trobin a la meitat del camí. I, en efecte, el crític està a mitjan camí. Es part del públic, però la seva llealtat es divideix. És aliat de l'artista, com l'anomenava Henri James (19), però també està situat entre el públic, està situat enfront de l'artista per percebre quins han estat els seus èxits, els seus encerts, i quins els seus errors, si és que n'hi ha d'ambdós, perquè a vegades —i això és el pitjor— no hi ha ni una cosa ni l'altra (20). La legítima funció de la crítica, ha assenyalat Francisco Ayala, consisteix en mitjançar entre l'obra d'art i el lector comú per ajudar-lo a que l'entengui millor i la gaudeixi (21).

4. Conclusió

Bé. Sense entrar en qüestions que ens separarien excessivament del propòsit d'aquest article, vull referir-me al fet de que en els nostres dies s'està parlant molt de la qualitat de vida. És a dir: a l'allau de producció que ha seguit l'aparició d'una consciència col·lectiva en el sentit que aquest excés de producció, lluny de portar-nos al paradís promès per utòpics, ingenus o comerciants espavilats, ha fet malbé seriosament la qualitat de vida. S'ha produït l'efecte **boomerang** i, en lloc del paradís, tenim l'infern a la terra.

No vull ficar-me en tals disquisicions o polèmiques sociològiques, però la meua tesi és la següent: també l'abundancia de productes culturals pot —i de fet així ocorre— inundar el mercat de productes que deterioren la qualitat de vida. I si s'intenta millorar el nivell de qualitat dels béns materials amb l'etiqueta de control de qualitat, els crítics han de ser aquest control de qualitat dels productes culturals, convertir-se en quelcom així com els guardians de la consciència artística.

És a dir: si els artistes saben que no estan lliures d'aquest judici a què els sotmetrà el crític —que no estan abandonats a la preocupació de treballar pel seu compte i risc, com deia Lessing— s'esforçaran perquè les seves obres donin la mida exigida, assoleixin el llistó posat per una societat que vol anar a més —en qualitat— i no a menys. I l'etiqueta d'aquest control de qualitat serà una crítica periodística responsable, amorosa però exigent, entusiasta però experta. Una crítica que no li balli l'aigua al mercantilisme i al negoci fàcil en el mercats de la cultura; una crítica culta però intuïtiva, perquè llavors no ocorri, com deia Antoni Machado, que el poble hagi de salvar moltes obres que la crítica hagi enfonsat (22). Una crítica que sàpiga que escriure per a un públic ideal no és escriure per a una minoria sinó per a una utopia que tard o prest s'assoleix per evolució dels públics. O el que és el mateix: escriure suposant que el públic és real com a minoria, però que contamina d'idealitat el públic que ve darrera.

Quan els lectors exigeixen bones crítiques, fetes per professionals independents i especialitzats i no per algú que sigui en primer lloc un escriptor, o, encara pitjor, per qualsevol redactor de notícies estampillat de crític d'urgències per la direcció (23); quan els **mass media** no tinguin més remei que cuidar molt més les seccions de les diverses manifestacions culturals, tindrem de veritat aquest control que ajudarà a millorar la qualitat de vida i remetrà el número dels qui miren amb recel els crítics, compartint el desdeny, ressentiment o hostilitat tan comuns en els novel·listes, dramaturgs, poetes, etcètera, cap a la crítica.

NOTES

1. **Gonzalo Martín Vivaldi**, "*Géneros periodísticos*", Madrid, Paraninfo, 1973, p. 301.
2. **Rosa María García Sanz**, "*El derecho a opinar libremente*", Madrid, Eudema, 1990, p. 70.
3. **Gotthold Ephraim Lessing**, poeta i dramaturg alemany, dugué a la seva culminació la Aufklärung i inaugurà el classicisme alemany tant a la seva prosa crítica, d'estil magistral, com a les seves obres poètiques i als seus drames. Entre els seus assajos sobre art i literatura destaquen "*Cartes sobre la literatura contemporània*" (1759-65), "*Laaocoonte (Sobre els límits de la pintura i la poesia)*" (1766) i "*Dramatúrgia hamburguesa*" (1767-69). Amb ell, la crítica passà ja de les revistes als periòdics, amb un suplement del "*Vossische Zeitung*".
4. **Luisa Santamaría**, "*El comentario periodístico. Los géneros persuasivos*", Madrid, Paraninfo, 1990, p. 142.
5. **Raul Rivadeneira Prada**, "*Periodismo*", México, Trillas, 1977, p. 221 y ss.
6. **Mariano del Pozo**, "*El cine y su crítica*", Pamplona, Ediciones Universidad de Navarra, 1970, p. 20. Diu l'autor: "El crítico de buen gusto, a su vez, no tiene como vocación ocupar el tribunal de juez, sino que, al contrario, actúa como defensor de los creadores cuya obra crítica, autores a veces olvidados o indebidamente menospreciados. Llama la atención sobre esos autores, ayuda al público a ver el mérito que podría pasar inadvertido, y a descubrir encanto donde sólo se espera aburrimiento. El gusto, aunque puede y debe cultivarse con el conocimiento y el estudio del arte, requiere en el crítico un germen innato, intuitivo, que parte de la inteligencia y exige una adhesión emocional".
7. **F. Fraser Bond**, "*Introducción al periodismo*", México, Limusa, 1981, 5ª reimpression, p. 284. Ja es consideri "crític", ja es consideri "cronista", **F. Fraser Bond** diu que el periodista adopta un d'aquests quatre mètodes: clàssic, reporteril, panoràmic i impressionista. No explicaré les característiques de cadascun d'aquests mètodes, que, per altra part, poden deduir-se fàcilment de la sola denominació.
8. Vid. **Nicolás González Ruiz**, "*La crítica*", a **N. González Ruiz** (director), "*Enciclopedia del Periodismo*", Barcelona/Madrid, Noguer, 1966, 4ª edició revisada, p. 419 a 433.
9. Recollit per **Peter Hamm**, a "*Crítica de la crítica. Crítica/de quién/para quién/cómo*", Barcelona, Barral, 1971, p. 11.
10. **Miguel García-Posada**, "*Críticos y poetas*", a **Abc**, 21 de març de 1991, la pàg. de tipografia.
11. **Iván Tubau**, "*Teoría y práctica del periodismo cultural*", Barcelona, A.T.E., 1982, p. 124.
12. **Nicolás González Ruiz**, *op. cit.*, p. 432.
13. **Gonzalo Martín Vivaldi**, "*Curso de redacción. Teoría y práctica de la composición y del estilo*", Madrid, Paraninfo, 1986, XX edició corregida, p. 338. L'autor inclou set condicions, que són les següents: 1er., la crítica ha de ser ponderada i justa; 2a, ha d'evitar la tendència a l'elogi i la inclinació a la duresa; 3a, ha de ser fidelment informativa; 4a, s'ha de procurar sempre un to respectuós i equànim; 5a, l'estil ha de ser dens, precís, àgil i clar; 6a, al crític s'ha d'exigir-li: maduresa, esperit reflexiu, especialització (és a dir, experiència i coneixement de la matèria que es critica) i serenitat de judici; 7a, ha de ser analítica i sintètica. Cadascuna d'aquestes condicions ve explicada breument, però crec que no és precis afegir més a aquesta simple redacció per quant resulta de per sí suficientment orientadora.
14. **Lorenzo Gomis**, "*El medio media. La función política de la prensa*", Barcelona, Mitre, 1987, p. 37.
15. **T. S. Eliot**, "*Criticar al crítico*", Madrid, Alianza, 1967, p. 10 y ss.
16. **Luisa Castro**, "*La mediocridad del crítico*", a **Abc**, 8 de setembre de 1992, la pàg. de tipografia.
17. No cal explicar aquí les diferències o límits entre crítica i crònica. L'etimologia de la paraula crònica ja ens fa evident que el temps és factor essencial. La crònica cobreix un camp en el temps, bé recull tot el que té interès en un període i sector, bé es ceneixi al desenvolupament d'un sol acte. La crítica, en canvi, s'aplica a obres. Tot això fou explicat ja el 1906 per Rafael Mainar i ha estat molt ben explicat els nostres dies per **Llorenç Gomis**, *op. cit.*, p. 36 i 37.

18. **Comité de Periodismo Moderno**, "*Periodismo moderno*", México, Letras, 1967, p. 577 y 578.

19. **Henry James** és autor d'obres teòriques, publicades pòstumament: "*L'art de la novel·la: prefaci crític*" (publicada el 1936, vint anys després de la seva mort) i "*El llibre de notes de Henry James*" (1947).

20. **Vid. Todd Junt**, "*Reseña periodística*", México, Editores Asociados, 1974, p. 13 y 14.

21. **Francisco Ayala**, "*El tiempo y yo, o El mundo a la espalda*", Madrid, Alianza, 1992, p. 121.

22. **Vid. José María Rodríguez Méndez**, "*La incultura teatral en España*", Barcelona, Laia, 1974, p. 107.

23. **José María Rodríguez Méndez**, *op. cit.*, p. 109: "No es raro ver al redactor de noticias deportivas, o al de las páginas de sucesos, metamorfoseando de la noche a la mañana en crítico-juez de espectáculos teatrales. También no pocas veces el crítico ha sido un autor fracasado, y otras agente de publicidad y otras ... El caso del crítico especialista, informado plenamente de su función, con una formación humanística general, como pudiera ser el caso de Huxley en Inglaterra, o de Larra y "Clarín" en España, ha sido en nuestros periódicos excepcional".